

KONCENTRACE CIVILNÍHO SOUDNÍHO ŘÍZENÍ

I. K POJMU A HISTORII KONCENTRACE ŘÍZENÍ

O koncentraci civilního řízení se v poslední době hovoří v souvislosti s novelou občanského soudního řádu, zák. č. 30/2000 Sb., která vstoupila v platnost dnem 23. února 2000, a účinnosti nabude dnem 1. ledna 2001. Termín koncentrace řízení používá důvodová zpráva k této novele a v důsledku toho i jiné odborné materiály. Nejde sice o pojem neznámý, ale do přijetí zmíněné novely neopustil po dlouhá desetiletí stránky učebnic civilního procesu. Má-li dnes vykročit do právní praxe, nebude zajisté na škodu si stručně připomenout, co koncentrace řízení teoreticky (a historicky) znamená.

Do přijetí rakouského civilního procesního řádu z r. 1895 (dodnes označovaného podle svého autora jako Kleinův) byl civilní proces rozdělen na fáze, jejichž pořadí bylo pevně dáno a jejichž hranice byly nepřekročitelné. Odtud teoretické označení principu ovládajícího postup řízení jako principu legálního pořádku, v němž se jednotlivé procesní úkony musely koncentrovat do příslušných fází, odtud pak teoretické označení koncentrační princip. Civilní řád soudní (dále ČRS) přinesl modernější, pružnější proces, nespoutaný předepsanými fázemi, ale přenechaný co do průběhu soudcovu uvážení (odtud teoretické označení principu arbitrárního pořádku, nebo principu jednotnosti řízení). Koncentrace úkonů do jednotlivých fází odpadá, protože odpadají i samy tyto fáze.

V učebnici Ottově¹ se „Zásada jednotného projednávání arbitrárním pořádkem“ charakterizuje tak, že „celé přelíčení jeví se býti nerozčlankovaným celkem: o všem, co uvedeno bylo až do skončení sporu, platí, že přivedeno jest v čas“. A „zůstává se rozváznému uznání soudu“, aby v každém určitém případě postupoval podle povahy záležitosti, projednání věci má být živým dialogem stran a soudu.

Takováto charakteristika sporného řízení nastoleného civilním řádem soudním z r. 1895 se klade do kontrapozice s dřívější josefínskou zásadou legálního pořádku, která znamenala zákonné rozčlenění procesu, zejména pak přísné oddělení důkazního řízení v samostatné fázi sporu. Za „výkvět zásady legálního pořádku“ označuje Ott soustředovací (koncentrační) čili eventuální princip, který vyžadoval, aby byly in eventum v procesu činěny úkony (např. navrhovány důkazy) nadbytečné, popř. i vzá-

¹ Ott, Emil: Soustavný úvod ve studiu nového řízení soudního, díl I., Praha 1908, str. 261.

jemně rozporné, které by v pozdějším stadiu již nově navržené být nemohly, a přece by se – podle vývoje sporu – mohla ukázat jejich potřeba.

Již Ott – při vši chvále nového jednotného řízení – však konstatuje, že rakouské právo neupadlo do „výstředních důsledků zásady jednoty sporu“², neboť přece umožňuje výjimky, jako

- prekluzi některých procesních úkonů, které nebyly provedeny včas
- výjimečnou koncentraci v rámci přípravného řízení (které bylo nutné ve skutkové a právně složitějších věcech): nároky, tvrzení, důkazy i důkazní námítky musí být v rámci tohoto přípravného řízení všechny uplatněny, později při ústním přeličení je lze uplatnit jen se svolením odpůrce
- a naopak nepřipouští nové skutečnosti, ani změnu žaloby, ani nové nároky a obrany před soudem odvolacím, neboť „řízení odvolací není žádné iudicium novum“.³

O patnáct let mladší učebnice Horova⁴ se v zásadě s přístupem Ottovým shoduje: upozorňuje ovšem již na jisté nebezpečí jednotného řízení. Může sváďet strany k protahování sporu. Korektiv toho vidí jednak v ustanovení o náhradě nákladů (§ 44 ČŘS umožňoval uložit náhradu nákladů zvítězivší straně, jestliže se dopustila protahování řízení), jednak ve zvýšení diskreční pravomoci soudu (§ 179 ČŘS umožňoval soudu prohlásit za nemístné nové údaje a důkazy, které byly učiněny před koncem ústního jednání patrně v úmyslu rozeprá protáhnout, a když jejich připuštění značně by zdrželo vyřízení rozeprě) a ve všech dalších ustanoveních, o nichž se zmiňoval Ott, včetně zákazu novot v odvolacím řízení.

Civilní řád soudní platil u nás do r. 1950 a byl po tom postupně vystřídán občanskými soudními řády č. 142/1950 Sb. a č. 99/1963 Sb., které oba byly založeny na jiné právní filosofii. V občanském procesu zcela převládl princip materiální pravdy, jehož excesivní chápání zabránilo všem projevům soukromé iniciativy a soukromé odpovědnosti, tedy i procesní odpovědnosti. Důsledky toho v oblasti práva pocítujeme dodnes.

Je proto pro nás zajímavější obrátit pro srovnání pozornost jinam. Tam, kde právní vývoj nebyl násilně přerušen jinou koncepcí práva, nedošlo při veškeré modernizaci procesních předpisů, kterou civilní proces prochází, ani při stále více prosazované ochraně práva na spravedlivý proces podle čl. 6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, k potlačení procesní odpovědnosti sporných stran. Naopak, článku 6 Evropské úmluvy se lze dovolávat i v tom smyslu, že součástí práva na spravedlivý proces je též požadavek, aby bylo rozhodnuto „v přiměřené lhůtě“, čemuž právě různé prvky koncentrace řízení přispívají. Tak alespoň argumentuje rakouská učebnice Rechberger – Simotta⁵, která se k určité koncentraci procesu hlásí jako k nezbytnosti. Rakouský civilní soudní řád z r. 1895, který je pro nás historií a hlubokou minulostí, v Rakousku stále, byť v novelizované podobě, platí.

² Cit. dílo, str. 263.

³ Cit. dílo, str. 264.

⁴ Hora, Václav: Československé právo procesní, II. díl, Praha 1923.

⁵ Rechberger, W. – Simotta, D. A.: Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts, 4. Aufgabe, Wien 1994.

Podle autorů citované učebnice je nejvýznamnějším nástrojem koncentrace řízení zákaz novot v odvolacím řízení (§ 482 ČRS). Díky němu dosahuje Rakousko, podle autorů, jedné z nejkratších celkových průměrných dob trvání procesu na světě.⁶

Také francouzský civilní proces (který se ve své koncepci a tradiční procesní technice dost liší od nám více známých procesů středoevropských) obsahuje výrazné prvky procesní odpovědnosti stran za výsledek procesu, včetně odpovědnosti za dodržování určitých procesních lhůt. Učebnice Procédure civile⁷ vysvětluje princip diligence (= starostlivost, usilovnost, příčinnost) stran, jako jeden z hlavních principů sporného procesu. Projevuje se zejména v ustanoveních o lhůtách procesních úkonů, jejichž nedodržení má za následek prekluzi úkonu (la caducité), a tím mnohdy i ztrátu sporu. Sporný proces je ve Francii vůči stranám velmi náročný, autoři charakterizují roli stran a soudu takto: strany jsou motorem, soudce regulátorem řízení.⁸

Pokud jde o otázku koncentrace v odvolacím řízení, čl. 563 francouzského zákoníku civilního procesu (Code de procédure civil z r. 1975) připouští (při zásadně nezměněném petitu žaloby) nová tvrzení i nové důkazy. Také v Německu, pokud je mi známo, zákaz novot v odvolacím řízení neplatí.

Je vhodné však ještě dodat, že Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy R(84)5 nazvané „Zásady občanskoprávních řízení navržené s cílem zlepšit fungování justice“, obsahující pouhých 9 zásad doporučených členským státům, věnuje pátou zásadu právě zmíněné otázce. Zásada č. 5 zní takto: Až na zákonem stanovené výjimky by návrhy stran, obrany, námitky a v zásadě i důkazní prostředky měly být uplatněny co nejdříve na začátku řízení, v každém případě před ukončením přípravné fáze procesu (pokud tato existuje). V odvolacím řízení by se neměly připouštět skutečnosti, které nebyly uplatněny v prvním stupni, s výjimkou případů, kdy:

- nebyly v první instanci známy
- došlo k procesnímu nástupnictví, takže účastník, který nové skutečnosti uplatňuje, nebyl účastníkem řízení v 1. stupni
- konečně ze zcela výjimečných důvodů.⁹

Podle mého názoru lze z předchozích – byť velmi stručných – poznámek vyvodit přinejmenším dva závěry:

- Předně, že zavedením několika prvků koncentrace do civilního procesu, což zmíněná novela, zák. č. 30/2000 Sb. činí, nevybočuje český civilní proces z evropského kontextu, ani se nepouští do hledání jakési „třetí cesty“, nýbrž se vrací k prvkům civilního procesu, které zde již dříve byly, a které rozhodně nejsou v rozporu s tendencemi uplatňovanými ve srovnatelných státech.
- Za druhé závěr, že zavedením několika prvků koncentrace do sporného řízení se neopouští princip jednotnosti (arbitrárního pořádku) a nenastoluje se princip opačný (tj. princip legálního pořádku, koncentrační a dokonce eventuální). Princip legálního pořádku byl daleko rozsáhlejší, proces v něm byl zcela formalizován, odpovídal písemné formě procesu, a myslím, že v současném světě nemá místo.

⁶ Cit. dílo, str. 150.

⁷ Cornu, G. – Foyer, J.: Procédure civil, PUF, Paris 1996.

⁸ Cit. dílo, str. 439.

⁹ Citováno podle Winterová, A.: Civilní proces, Evropa a my, Právo a zákonnost 10/1990.

Jednotlivé prvky koncentrace nemohou na celkové jednotnosti řízení nic změnit, jsou pouze zmírněním jejich negativních stránek. Pokud pak jde o „výkvět zásady legálního pořádku“, tzn. eventuální maximum, ta nehrozí. Čelí jí ustanovení vesměs spojená s novými prvky koncentrace (viz dále § 118b, § 205a), připouštějící pozdější uplatnění skutečností i důkazů, pokud má jimi být zpochybněna věrohodnost provedených důkazních prostředků. Účastník tedy není koncentrací svých návrhů zbaven možnosti reagovat na návrhy svého odpůrce.

V dalších částech bude pojednáno o nově zaváděné koncentraci zákonné (II.), dále o nově zaváděné koncentraci soudcovské (III.) a závěr příspěvku bude věnován stručnému zhodnocení nové právní úpravy v této oblasti (IV.).

II. KONCENTRACE ZÁKONNÁ (EX LEGE)

1. Ve sporech, které jsou taxativně vyjmenovány v § 118b, je stanovena povinnost koncentrace nej přísněji. Rozhodné skutečnosti o věci samé musí být uvedeny a důkazy k jejich prokázání označeny (navrženy) nejpozději do skončení prvního jednání, které se v nich konalo. Celé ustanovení má tedy význam pouze tehdy, dochází-li k odročení a k dalšímu jednání, protože kdyby mělo řízení skončit tak, jak má, to je vydáním rozhodnutí při prvním jednání, nemělo by smysl. Novela sice zachovává pravidlo vyjádřené dosud v § 114 odst. 1, že jednání má být připraveno tak, aby bylo možno rozhodnout o věci zpravidla při jediném jednání (v novele jde o § 114a odst. 1), ale zřejmě s jeho dodržováním ve věcech zákonné koncentrace příliš nepočítá.

Všeobecně a zásadně má žalobce povinnost vylíčit rozhodující skutečnosti a označit důkazy již v žalobě (§ 79 odst. 1), žalovaný má obdobnou povinnost ve svém písemném vyjádření, pokud je k němu soudem vyzván (§ 114a odst. 2a, § 114b odst. 1). Výzva žalovanému, aby se písemně vyjádřil k žalobě má být napříště ve sporném řízení pravidlem (stačí porovnat dosavadní formulaci § 114 odst. 2a, kde se říká, že soud může odpůrci uložit, aby se písemně vyjádřil, s formulací v novém § 114a odst. 2a, která říká, že předseda senátu vyzve žalovaného, aby se písemně vyjádřil, ledaže se takový postup jeví s ohledem na povahu věci neúčelným). Lze předpokládat, že neúčelnost písemného vyjádření ve sporech vyjmenovaných v § 118b spíše nebude shledávána, a že zde proto zásadně povinnost vyjádřit se žalovanému uložena bude. Uložená povinnost písemného vyjádření nic nemění na tom, že je zásadním právem žalovaného omezit se na pouhé popření tvrzených skutečností a že není tedy jeho povinností – na rozdíl od žalobce – ve všech případech tvrdit skutečnosti a tedy ani navrhovat důkazy. To ovšem jej nezabavuje povinnosti na výzvu soudu reagovat.

Základní povinnost tvrzení rozhodných skutečností o věci samé a povinnost označení důkazů se tedy váže již k žalobě (a případnému vyjádření žalovaného). Při prvním jednání může tedy jít vždy jen o jejich doplnění žalobcem, resp. žalovaným. U žalovaného může jít o úplný přednes, nikoli pouhé doplnění, jen tehdy, nebyl-li k podání vyjádření soudem vyzván.

Rozhodnými skutečnostmi o věci samé jsou ty, které tvoří konkretizaci úplné skutkové podstaty. Např. u vylučovací (excindační) žaloby to budou skutečnosti přesně individualizující věc, která má být z konkurzu vyloučena a skutečnosti dokládající, že žalobce má k této věci právo nepřipouštějící její zahrnutí do konkurzní podstaty. U žaloby na ochranu proti nekalé soutěži jsou relevantními skutečnostmi ty, jež dokládají určité jednání žalovaného v hospodářské soutěži, odpor tohoto jednání s dobrými mravy a způsobnost takového jednání přivodit újmu. Přívlastek „rozhodné“ skutečnosti pouze vyjadřuje, že soudy mají být v každém případě předestírány skutečnosti rozhodné, tj. relevantní z hlediska právního. Neznamená, že by jiné skutečnosti mohly být uváděny později, protože jiné, tj. nikoli rozhodné skutečnosti nemají být uváděny vůbec. Koncentrace se vztahuje na skutečnosti o věci samé. Povinnost koncentrace nezahrnuje tedy skutečnosti rozhodné pro náhradu nákladů řízení nebo skutečnosti odůvodňující návrh na vyslovení předběžné vykonatelnosti. Podle mého názoru nezahrnuje ani skutečnosti vážící se k příslušenství pohledávky, pokud by rozhodování o něm přicházelo ve věcech § 118b v úvahu.

Důkazní prostředky, jichž se koncentrace týká, jsou ty, které slouží k prokázání rozhodných skutečností. Sledují tedy jejich osud v tom smyslu, že pokud určitá skutečnost není stížena zákonnou koncentrací (např. jde o jednu z výjimek), není jí stížena ani odpovídající povinnost důkazní. Ustanovení § 118b hovoří o označení důkazů – ostatně stejně jako ustanovení § 79 mezi náležitostmi žaloby – ve skutečnosti jde přesněji o označení důkazních prostředků. Půjde především o důkazní prostředky soudu bez návrhu účastníků neznámé, resp. nedostupné, to znamená typicky listiny a výslechy svědků. Ty se někdy označují jako důkazní prostředky účastnické a povinnost koncentrace pro ně platí beze zbytku. Ostatní důkazní prostředky (označované někdy jako soudcovské) jsou povinností koncentrace dotčeny méně, protože je soud může nařídit a provést i bez návrhu. To především dopadá na znalecký posudek. O tom, zda je či není třeba odborných znalostí k posouzení určité skutečnosti rozhoduje soud sám, i bez návrhu účastníků. (Něco jiného je ovšem vyjádření účastníků k osobě konkrétního znalce.) Totéž platí přiměřeně i stran ohledání, vyžádání zpráv a vyjádření orgánů či osob (už podle ČRS byly jak znalecký důkaz, tak i ohledání nařizovány jak k návrhu, tak i z moci úřední). Platí to i o výslechu účastníků, který však bude napříště používán ve sporech jen subsidiárně a jen se souhlasem účastníka, který má být vyslechnut (§ 131 odst. 1).¹⁰

V případě § 118b je koncentrace skutečností a důkazů vymezena „prvním jednáním, které se ve věci konalo“. Konáním jednání se nepochybně myslí, že došlo k jednání v meritu, a že tedy nebylo nařízené jednání hned na počátku odročeno ve smyslu § 101 odst. 2 a contr. nebo pro nedostavení rozhodujícího svědka (§ 114a odst. 2 písm. c) nebo z jiných důvodů. Účastník může doplnit svá tvrzení a návrhy důkazů kdykoli během jednání, ať již na výzvu podle § 118 odst. 1, nebo § 118a odst. 1, 2, 3, nebo i § 119a odst. 1, nebo i kdykoli na vlastní žádost ústně do protokolu anebo písemně. Účastník může doplnit své přednesy až do skončení jednání. Jednání je skončeno

¹⁰ Toto ustanovení novely, pokud jde o nezbytný souhlas účastníka se svým výslechem, vzbuzuje pochybnosti. Proč se zákonodárce neinspiroval spíše ust. § 272 ČRS, který přenechával soudu volné uvážení i v otázce, jaký vliv má na posouzení případu, když strana odepře výpověď?

tím, že je předseda senátu za skončené prohlásí. Žádost, aby soud umožnil doplnění skutečností či důkazů i mimo stanovený pořad jednání a mimo výzvu předsedy senátu, nesmí být podle mého názoru odmítnuta.

Novela umožňuje, aby řízení proběhlo bez jednání, jestliže lze rozhodnout jen na základě účastníků předložených listinných důkazů a účastníci se práva účasti na jednání vzdali, popřípadě s rozhodnutím bez jednání souhlasí (§ 115a). Použití tohoto ustanovení není v řízeních podle § 118b vyloučeno, avšak novela neřeší otázku zákonné koncentrace, konalo-li by se řízení bez jednání. Takový případ, spíš výjimečný, by musela řešit judikatura.

Zákonná koncentrace skutkových tvrzení a důkazních návrhů v řízeních podle § 118b připouští dvě výjimky. Ty znamenají, že jak skutková tvrzení, tak důkazní návrhy lze uplatnit později. To znamená potom již bez omezení, až do vyhlášení rozhodnutí v prvním stupni (ovšem použití ustanovení § 118c pro průtahy by ani zde pak nebylo vyloučeno).

Prvá výjimka se týká takových skutečností nebo důkazů, jimiž má být zpochybněna věrohodnost provedených důkazních prostředků. Nelze tedy již dalšími návrhy skutkový děj rozšiřovat, lze však reagovat na již provedené důkazní prostředky dalšími vlastními návrhy. Hranice toho, kdy jde o nová tvrzení či důkazy, a kdy jde o tuto zákonnou výjimku, nebude vždy zcela ostrá. Aby byl zachován smysl nově stanovené zákonné koncentrace, a také proto, že jde o výjimku, budou soudy jistě směřovat k více restriktivnímu výkladu. Účastník se bude proto z opatrnosti výjimky výslovně dovolávat. Vzniká otázka, zda soud musí vždy formálně rozhodnout, dojde-li k takové situaci (rozhodnout tak, že k později uvedeným tvrzením či důkazům nepřihlíží, protože nesplňují předpoklady výjimky, anebo rozhodnout tak, že výjimka je dána). Teprve praxe ukáže, jak se soudy k této otázce postaví. Zákon ji výslovně neřeší a argumenty lze shledat pro jedno i druhé řešení.

Pro to, aby soud formálně usnesením nerozhodoval a pouze věc posoudil a postupoval podle výsledku svého posouzení hovoří prostá úvaha, že řízení by nemělo být zatěžováno incidenčními procesními spory např. o to, zda určitý důkaz byl či nebyl navržen opožděně. Zvláště, když by se vzápětí vynořila otázka, zda se lze proti usnesení o připuštění později navrženého důkazu nebo o nepřipuštění později navrženého důkazu odvolat. Soud by tedy raději měl věc posoudit a rozhodnout v rámci své diskreční pravomoci a své důvody uvést až v meritorním rozhodnutí (§ 157 odst. 2).

Lze si ovšem snadno též představit argumentaci ve prospěch opačného názoru: nerozhodne-li soud formálně o výjimce samostatným usnesením, otevírá se prostor pro opravné prostředky proti meritornímu rozhodnutí, a to nejen odvolání (s odůvodněním, že řízení bylo postiženo vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci – § 205 odst. 2 písm. c), ale i dovolání (§ 241a odst. 2 písm. a). Protože skutečnost, že soud prvního stupně provedl důkaz navržený opožděně, který provést neměl (odvolací či dovolací důvod navrhovatelova odpůrce), anebo naopak neprovedl důkaz navržený opožděně, který však splňoval požadavky zákonné výjimky (odvolací či dovolací důvod navrhovatele samotného) takovou vadou je.

Druhou výjimku ze zákonné koncentrace řízení ve věcech vyjmenovaných v § 118b, kde se předchozí úvahy vynořují opět a snad ještě výrazněji, tvoří skuteč-

nosti a důkazy, které nastaly (vznikly) po prvním jednání, nebo které účastník nemohl bez své viny včas uvést. Zde rozpoznáváme zřetelně důvody obnovy řízení, a dokonce, v nové koncepci, i důvody odvolací (§ 205), resp. výjimku ze zákazu novot v odvolacím řízení (§ 205a). Jednoduše řečeno, účastníku nelze bránit v první instanci v pozdním uvedení takových skutečností a důkazů, které jsou později respektovány a připuštěny v opravném řízení. V tomto případě pak ještě více než v předchozím vzniká otázka, zda by měl soud o připuštění pozdě uplatněných tvrzení a důkazních návrhů formálně rozhodnout. Připomíná se totiž srovnání s obnovou řízení, kde posouzení důvodnosti obnovy řízení je dokonce předmětem zvláštního stádia řízení, to je řízení o povolení obnovy. Řešení, a to dokonce patrně individuální, vzhledem ke všem okolnostem případu, musíme tedy ponechat soudní praxi.

Kterých řízení se zákonná koncentrace podle § 118b týká vypočítává zákon taxativně. Výčet není třeba zde opakovat. Určité otázky mohou vzniknout v souvislosti s tím, že u poloviny vypočtených věcí se koncentrace týká toliko základu věci.

Pojem „základ věci“ je v civilním procesu dostatečně propracován v souvislosti s tzv. mezitímním rozsudkem (§ 152 odst. 2). Základem věci se rozumí sporný vztah sám (tzn. jeho existence). Judikatura vícekrát vyslovila, že základem věci jsou všechny sporné otázky, s výjimkou výše žalobcovy nároku. Sám mezitímní rozsudek vydaný v průběhu řízení, má tak povahu rozsudku určovacího, který závazně vyslovuje existenci sporného právního vztahu, aby bylo možno dalším rozsudkem rozhodnout již jen o konkrétní výši nároku (zpravidla o náhradě škody).

Pojem základu věci je ve stejném smyslu použitelný i zde, aniž by ovšem bylo nutno navrhopvat či vydávat mezitímní rozsudek (ten však není ani vyloučen). Jde o to, že všechny rozhodné skutečnosti (a odpovídající důkazy) stran porušení hospodářské soutěže, nekalosoutěžního jednání, či porušení, resp. ohrožení práva na obchodní tajemství žalovaným jsou dotčeny zákonnou koncentrací ve smyslu § 118b. Koncentrací však nejsou dotčeny, a lze je proto uvést i později v řízení v prvním stupni, ty skutečnosti, resp. důkazy, které odůvodňují žalobcův uplatněný nárok na plnění (zdržení se, odstranění závadného stavu a zejména výši požadovaného zadostiučinění, popř. náhrady škody či vydání bezdůvodného obohacení – § 53, § 20 ObchZ).

Výběr věcí, které zákonná koncentrace postihuje, je záležitostí zákonodárce, nemá proto smyslu uvažovat nad tím, které další věci by byly mohly být spíše zákonnou koncentrací dotčeny. Lze i akceptovat, že má být institut na těchto věcech uveden do praxe a vyzkoušen. Přesto lze konstatovat určitý podiv nad volbou, a to při srovnání uvnitř dané skupiny věcí. Znamená-li koncentrace větší náročnost na účastníka, je s podivem, že zákon nestanoví stejný rozsah koncentrace, jako u uvedených sporů obchodního práva (pouze ohledně základu nároku), také u sporů na ochranu osobnosti podle občanského zákoníku. Tam bude žalobce nucen ve smyslu § 118b uvést všechny rozhodné skutečnosti a navrhnout důkazy do skončení prvního jednání i ohledně uplatňovaných nároků, tedy zdržení se dalších zásahů, odstranění následků a zejména přiměřeného zadostiučinění (§ 13 odst. 1 OZ), nebo i ohledně náhrady nemajetkové újmy v penězích (§ 13 odst. 2 OZ), protože zde žádné omezení na pouhý základ nároku není. Obdobné spory ohledně neoprávněného použití názvu právnické osoby (§ 19b OZ) pak – nepochopitelně – zákonnou koncentrací nejsou dotčeny vůbec. Rovněž se lze

podivit nad tím, že vylučovacích a odporových sporů se zákonná koncentrace týká, jsou-li vyvolány konkursem a vyrovnáním, nikoli tehdy, jsou-li vyvolány exekucním řízením. Na tyto otázky nenabízí důvodová zpráva žádnou odpověď.

2. V ostatních řízeních, těch, která nejsou kryta povinností podle § 118b, je stanovena zákonná koncentrace v méně přísné podobě. Skutečnosti je možno uvádět a důkazy navrhopat pouze v první instanci, a to do vyhlášení rozhodnutí soudem první instance. To vyplývá z ustanovení § 119a a zejména § 205a, který přináší zásadní zákaz uvádění nových skutečností a důkazů v odvolacím řízení (až na výjimky tam uvedené). Jde, po 50 letech, o návrat k tzv. neúplné apelaci. Úplnou apelaci zavedl u nás občanský soudní řád č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních. Důvodová zpráva k § 176 tohoto zákoníku (který výslovně nová skutková tvrzení a nové důkazy v odvolání přípouštěl) opírala toto řešení o zásadu materiální pravdy a výslovně odmítla důvody odpůrců novot, kteří uváděli, že „připustnost novot způsobuje protahování řízení, způsobuje často zbytečnou práci soudu, svádí k nepozornosti, nedbalosti, zneužívání dané volnosti a zmenšuje energii soudu první stolice.“¹¹

Tak nám vlastně důvodová zpráva z r. 1950 nabízí hlavní body kritiky úplné apelace a zároveň naději, že by staronové řešení v podobě neúplné apelace mohlo přinést efektivnější sporný proces.

Zde je namístě odlišit, kterých řízení se obecně toto pravidlo týká a kterých se netýká. Týká se zásadně pouze sporů, zatímco pro řízení povahy převážně nesporné koncentrace neplatí. V obou směrech jsou ovšem výjimky, které je třeba vyčíst z ustanovení § 120 odst. 2, což je ustanovení nadále hojně v občanském soudním řádu citované. Jelikož tedy v řízeních uvedených v § 120 odst. 2 koncentrace v žádném směru neplatí, bude se i odvolací řízení v těchto věcech jinak odvíjet (srov. k tomu § 205a odst. 2, § 211a, § 212a odst. 1, odst. 2, odst. 3, § 213 odst. 3). Věci uvedené v § 120 odst. 2 zahrnují především věci nesporné povahy, které lze zahájit i bez návrhu a většinu dalších věcí upravených v páté hlavě třetí části občanského soudního řádu pod názvem zvláštní ustanovení. K jejich výčtu se přidávají některé věci sporné (např. určení a popření rodičovství, řízení o přivolení k výpovědi z nájmu bytu), naopak však nespádají některé věci nesporné povahy, které však lze zahájit pouze na návrh (jako např. řízení o úschovách, řízení o umoření listin, řízení ve věcech volebních). Při této kazuistice nezbude praxi nic jiného, než pořádit si taxativní soupis těch řízení, na která se koncentrace nevztahuje, s tím, že na všechna ostatní civilní řízení se vztahuje. Podle důvodové zprávy k novele (zák. č. 30/2000 Sb.) se neúplná apelace (a tedy koncentrace skutkových tvrzení a důkazních návrhů na první stupeň řízení) netýká – vedle věcí uvedených v § 120 odst. 2, ani

- odvolání proti usnesení, jimiž se nerozhoduje ve věci samé (to lze vyvodit ze znění § 205 odst. 2, § 205a odst. 1, § 212a odst. 2, kde všude se hovoří o věci samé),
- odvolání proti výrokům platebních rozkazů o náhradě nákladů řízení (ani to nejsou výroky ve věci samé),
- odvolání ve správním soudnictví (§ 250s),
- odvolání ve věcech výkonu rozhodnutí (§ 254 odst. 4).

¹¹ Citováno podle komentáře k OSŘ, I. díl, Orbis Praha 1957, str. 695.

Nadále tedy věnujeme pozornost pouze sporům (s licenci výše uvedenou). O tom, že je třeba všechny rozhodné skutečnosti a důkazy uvést v prvním stupni před vyhlášením rozhodnutí, musí soud účastníky přítomné při (posledním) jednání poučit (§ 119a). Nepřítomných účastníků, ať už zastoupených či nezastoupených, se koncentrace týká rovněž, takže z nepřítomnosti při jednání nebude možno vyvozovat, že účastník, pro nedostatek poučení, není zákonnou koncentrací vázán. Je sice pravda, že jednou z výjimek ze zákazu novot v odvolacím řízení je, že odvolatel nebyl řádně poučen (§ 205a odst. 1 písm. d), to však snad míří na případy, kdy poučení na závěr jednání nebylo vůbec dáno.

Skutečnosti a důkazy, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně, není přípustné v odvolání uvádět (§ 205a), a budou-li i uvedeny, soud k nim nepřihlíží (§ 213 odst. 3), nejde-li o výjimku podle § 205a odst. 2 písm. a/ až e/.

V písmenu a/ jde o nové skutečnosti a důkazy /nova/ vztahující se k tam uvedeným procesním otázkám. To je zcela správné, pokud jde o procesní podmínky. Ty má soud kdykoli za řízení zkoumat ex offa a nelze proto bránit v jejich uplatnění ani účastníkům. Otázka vzniká, pokud jde o vyloučení soudce (přisedícího), a to s ohledem na § 15a, který požaduje uplatnění námítky podjatosti při prvním jednání anebo do 15 dnů poté, co se účastník o důvodu vyloučení dozvěděl (v novele jsou i procesní úkony, směřující k uplatnění podjatosti a vyloučení soudce či přisedícího, koncentrovány). Opožděně podanou námitku soud odmítne. Má-li mít tato koncentrace smysl, pak v odvolacím řízení může být námitka podjatosti uplatněna jen tehdy, nemohla-li být včas uplatněna v prvním stupni.

V písmenu b/ jde o nova dokládající takové vady řízení, které mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci. Zde půjde mj. (ve spojení s odvolacím důvodem podle § 205 odst. 2 písm. b) jak o případ, kdy soud prvního stupně nepřihlédl ke skutečnostem a důkazům, které posoudil jako opožděné (ač podle odvolatelova názoru neměl), tak i o případ opačný, kdy soud přihlédl k opožděně uvedeným skutečnostem a důkazům (ač pro opožděnost neměl). Obávám se, že druhý případ nebude snadno soudní praxí akceptován, do té míry je stále ještě vžitá představa, že „skutečný stav věci“ je v procesu hodnota sama o sobě, které nelze bránit. Avšak se zavedením prvků koncentrace je třeba přistoupit na myšlenku, že přijetí opožděného skutkového či důkazního návrhu je stejně závažnou vadou, která v rámci daných pravidel poškozují druhou stranu, jako nepřijetí včasného návrhu poškozují navrhovatele.

V písmenu c/ se připouští nova, která jen reagují na provedené důkazní prostředky, jimiž je napadené rozhodnutí odůvodněno (viz výše).

V písmenu d/ jde o to, že odvolatel nebyl řádně poučen podle § 119a odst. 1. Již výše jsme zaujali stanovisko, že účastník nebyl řádně poučen, když předepsané poučení nebylo vůbec přítomným účastníkům dáno anebo bylo dáno neúplně. Účastník, který vyhlášení přítomen nebyl a nebyl ani zastoupen, nemůže se nedostatku poučení dovolávat. To je právě ta míra procesní diligence, kterou je třeba od účastníka očekávat.

V písmenu e/ jde o nově nastalé skutečnosti (po vyhlášení rozhodnutí v prvním stupni). Tvzení i důkaz o tom je na odvolateli.

Novela přináší v odvolacím řízení ještě jiné, možná i podstatnější změny. Jde, zejména o vyloučení odvolání u bagatelních věcí (§ 202 odst. 2), o zavedení odvola-

cích důvodů (§ 205 odst. 2), o omezení devolutivního účinku odvolání v tom smyslu, že soud prvního stupně rozhoduje o odmítnutí odvolání podaného opožděně (§ 208), o možnosti rozhodnutí bez jednání se souhlasem účastníků (§ 214 odst. 3), o možnost odvolacího soudu nařídit, aby po zrušení rozhodnutí věc projednal a rozhodl jiný senát (samosoudce) anebo jiný soud prvního stupně (§ 221 odst. 3). O nich zde podrobněji hovořit nelze.

Považuji však za nutné poukázat v souvislosti s koncentrací na to, že novela se sice do jisté míry navrácí k osvědčeným principům dřívější úpravy tím, že nutí účastníky, aby své návrhy koncentrovali, avšak zcela se odchyľuje od téže dřívější úpravy v jiných, nicméně úzce souvisících otázkách. Na rozdíl od civilního řádu soudního (i od pozdějších procesních řádů) stanoví nově „odvolací důvody“ (§ 205 odst. 2 písm. a/ – g/) s tím, že odvolací soud nebude přezkoumávat rozhodnutí, jestliže odvolání ani přes výzvu soudu k doplnění žádné odvolací důvody neobsahuje (§ 212a odst. 2). Doufejme jen, že odvolací soudy nebudou odvolací důvody (§ 205 odst. 2) vykládat formalisticky, to jest tak, že své důvody musí odvolatel pod určité písmeno také formálně zařadit. To by nebylo dobré. Soud by se měl podle mého názoru spokojit i se všeobecným tvrzením odvolatele, v čem spatřuje nesprávnost prvostupňového rozhodnutí a sám je podřadit pod zákonný odvolací důvod. Myslím, že není důvodu ztěžovat odvolatelovu situaci nad nezbytnou míru, která je dána už zákazem novot v odvolacím řízení.

Naproti tomu ale – a to opět na rozdíl od úpravy v bývalém civilním soudním řádu – umožňuje novela odvolacímu soudu přezkoumat rozhodnutí soudu prvního stupně i z důvodů, které nebyly v odvolání uplatněny (§ 212a odst. 1), a to bez nějakého omezení, nepovažujeme-li za omezení to, že k nové skutečnosti a důkazu smí přihlídnout jen, když byly (a to přípustně) uplatněny. Ke kterým vadám odvolací soud (i ex offio) přihlíží, vypočítává § 212a odst. 5 odkazem na většinu důvodů žaloby pro zmatečnost, včetně toho, že účastníku byla v průběhu řízení nesprávným postupem soudu odňata možnost jednat před soudem (§ 212a odst. 5 ve spojení s § 229 odst. 3). (Pro srovnání: Civilní řád soudní znal jedinou výjimku z vázanosti odvolacího soudu uplatněnými odvolacími důvody: tou byly důvody zmatečnosti.) Novela na jedné straně posiluje projednací zásadu a odpovědnost účastníků (v zájmu urychlení), na druhé straně pokračuje v ochranářském, oficiálním přístupu. Tady byla příležitost omezit přezkum na vady odvolatelem vytýkané (a, samozřejmě, procesní podmínky). To se však nestalo. Osobně se domnívám, že skutečnost, že účastníkovi byla postupem soudu odňata možnost jednat před soudem pojmově vyžaduje, aby se jí účastník dovolával a přímo pojmově nepřipouští, aby byla zkoumána odvolacím soudem z úřední povinnosti. Důvodová zpráva k tomu neposkytuje žádné vysvětlení.

III. KONCENTRACE ROZHODNUTÍM SOUDU (SOUDCOVSKÁ)

1. V ustanovení § 114b je předsedovi senátu dána možnost, aby žalovnému uložil usnesením (proti němuž není přípustné odvolání – § 202 odst. 1 písm. k), aby se ve věci písemně vyjádřil a aby v případě, že nárok uplatněný v žalobě zcela ne-

uzná, ve vyjádření vylíčil rozhodující skutečnosti a k vyjádření připojil listinné důkazy (dále „usnesení“).

„Usnesení“ lze vydat jen ve sporech. Vyloučeno je nejen, jako je tomu v jiných případech koncentrace, v řízeních podle § 120 odst. 2, ale nadto též v řízeních, v nichž nelze uzavřít smír (tedy v těch, kde nelze předmětem řízení disponovat, např. v řízení o rozvod). Rovněž je vyloučeno v řízeních, v nichž platí zákonná koncentrace podle § 118b.

Z hlediska časového může být „usnesení“ vydáno od podání žaloby (může být žalovanému doručeno spolu se žalobou), nejdéle do konce prvního jednání ve věci. Může být též vydáno po podání odporu proti platebnímu rozkazu (v tom případě musí být doručeno spolu se žalobou). Z hlediska věcného může být „usnesení“ vydáno namísto běžné výzvy k písemnému vyjádření podle § 114a odst. 2 písm. a/. Tato výzva, která by napříště měla být ve sporech pravidlem, se ovšem podává v rámci přípravy jednání, kdy patrně jen zřídka může mít předseda senátu jasno, zda pro vydání „usnesení“ jsou splněny předpoklady. Anebo může být vydáno poté, když výzvě podle § 114a odst. 2 písm. a/ nebylo řádně a včas vyhověno. Zřejmě se předpokládá, že výzva podle § 114a bude doprovázena stanovením soudcovské lhůty.

Rozhodnutí o tom, zda „usnesení“ vydat, je plně v kompetenci soudce: návrh účastníka se nevyžaduje. Důvodem pro vydání „usnesení“ je povaha věci nebo okolnosti případu a teprve judikatura ukáže, jakou konkrétní náplň soudy těmito pojmy dají. Měly by však mít na paměti, že účelem je zrychlení řízení a zábrana zneužívání soudní ochrany (procesních práv). Musí mít ovšem také na paměti, že je právem žalovaného ve shodě s pravidly o břemeni tvrzení a břemeni důkazním netvrdit vůbec nic a tedy ani nenabízet důkazy. To má patrně mj. na mysli návěti „vyžaduje-li to povaha věci nebo okolnosti případu“. Protože v některých sporech se vůbec taková povinnost žalovanému uložit nedá.

Sankce za nesplnění „usnesením“ uložené povinnosti je přísná (týká se totiž merita věci), proto musí být „usnesení“ doručeno do vlastních rukou, náhradní doručení je vyloučeno (dosud disponoval OSŘ jen jedním takovým případem, kdy náhradní doručení bylo vyloučeno, a to při doručení platebního rozkazu – § 173).

Přísná sankce spočívá ve fikci uznání žalovaným (o fikci hovoří důvodová zpráva, ve skutečnosti jde podle povahy věci spíše o nevyvratitelnou domněnku). Ta nastupuje, jestliže se žalovaný ve lhůtě nevyjádří a ani ve lhůtě nesdělí soudu, jaký vážný důvod mu v tom brání. V tom případě se „má za to, že nárok, který je proti němu žalobou uplatňován, uznává“.

Na ustanovení § 114b odst. 5 pak navazuje též nové znění § 153a odst. 3, kde se říká, že rozsudkem pro uznání rozhodne soud také tehdy, má-li se za to, že žalovaný nárok, který je proti němu žalobou uplatňován, uznal (§ 114b odst. 5). K vydání rozsudku pro uznání může pak dojít již bez jednání. Odůvodnění rozsudku je zjednodušeno: podle § 157 odst. 4 se uvede pouze předmět řízení a důvody, pro které soud rozhodl rozsudkem pro uznání, přičemž těmito důvody bude zde právě jen zmíněná fikce (domněnka) podle § 114b odst. 5. Také omezení přípustnosti odvolání zde je citelné – podle § 205b jsou odvolacím důvodem v případě rozsudku pro uznání jen důvody zmatečnosti (§ 205 odst. 2 písm. a/), tj. prakticky nedostatek procesní podmínky, a za

druhé skutečnosti nebo důkazy, jimiž má být prokázáno, že nebyly splněny předpoklady pro vydání rozsudku pro uznání.

Popsaná fikce (domněnka) uznání je zatím – zdá se – přijímána s určitými pochybnostmi. Ty se týkají jak samotné právní konstrukce, tak i jednotlivých podmínek, a všeobecné otázky, zda lze takto fingovat (presumovat), že žalovaný uznal.

Podle mého názoru vyvození meritorních závěrů z toho, že žalovaný (za dodržení všech garancí jako je poskytnutí dostatečné lhůty, doručení „usnesení“ do vlastních rukou, náležitě poučení) nereagoval na pokyn soudu, není zásadně nepřiměřené a nežádoucí. S tím souhlasím. Vždyť respektování pokynů a výzev soudu, je to nejmenší, co lze na účastnících žádat, a praxe nás přesvědčila, že ani předvedení, ani pořádkové pokuty nejsou dostatečně účinné.

Moje výhrada se týká toho, že zde zákonodárce finguje (presumuje) uznání uplatněného nároku žalovaným, zatímco jde o typickou kontumaci (zmeškání). Kontumační rozhodnutí je sankcí za neposlušnost (vzdor), která může být spojena jak s nedostavením se, tak i s nesplněním uložené povinnosti vyjádřit se k žalobě. Kdyby v případě § 114b zvolil zákonodárce kontumaci, bylo by to případnější a dokonce ne tak tvrdé. Kontumační rozsudek by ponechával soudu právní posouzení věci, zakládal by pouze pro soud možnost vzít skutečnosti žalobcem tvrzené za skutečnosti prokázané (jako dle § 153b odst. 1). Naproti tomu konstrukce uznání, kterou zákonodárce zvolil, znamená, že je fingováno (presumováno) uznání žaloby, byť by byla na základě tvrzených skutečností zcela nedůvodná. To sice povede odpovědného soudce k opatrnosti a k méně častému použití § 114b, avšak může též vést ke zjevně pochybným rozhodnutím. Důvody, které vedly zákonodárce k fikci (presumpci) uznání, důvodová zpráva neuvádí.

2. V ustanovení § 118c je soudu dána možnost nařídit určitou koncentraci, docházeli-li v projednání věci k průtahům vinou některého účastníka (nečinnost, nereagování na výzvy k doplnění).

V tomto případě může soud rozhodnout jen na návrh účastníka, jemuž jsou průtahy na obtíž. Rozhodnutí pak směřuje proti všem účastníkům (včetně navrhovatele), protože jím soud ukládá, aby skutečnosti o věci samé a důkazy k jejich prokázání byly soudu sděleny, resp. označeny do stanovené lhůty (nejméně 15 dnů ode dne doručení usnesení), s tím, že k později uvedeným již nebude soud přihlížet.

Soud rozhoduje usnesením, které je třeba doručit všem účastníkům. Odvolání není výslovně vyloučeno, bylo by však možno dovodit, že je vyloučeno podle § 202 odst. 1 písm. a/ (upravuje se jím vedení řízení). Ježto však odvolání proti usnesení podle § 114b je novelou vyloučeno výslovně (viz písmo k/), lze si představit i názor opačný (za použití argumentu a contrario a výkladového pravidla, že výjimky třeba vykládat restriktivně). Přípuštění odvolání by však nebylo (vzhledem ke sledovanému účelu) vhodné.

Jen výjimečně soud přihlédne i ke skutečnostem a důkazům uvedeným po lhůtě, jestliže má jimi být zpochybněna věrohodnost provedených důkazních prostředků, nebo jestliže jde o skutečnosti a důkazy, které nastaly po lhůtě nebo které účastník nemohl bez své viny včas uvést (s těmito výjimkami z koncentrace jsme se setkali již

v § 118b). V ustanovení § 118c odst. 2 k nim přibývá ještě výjimka třetí, totiž jestliže soud účastníka sám k doplnění vyzve podle § 118a odst. 2 (jde o doplnění skutečnosti a důkazů v důsledku jiného právního názoru než účastníkovy, který soud hodlá zaujmout).

IV. ZÁVĚRY

Navzdory dílčím připomínkám lze, podle mého názoru, zavedení prvků koncentrace do českého civilního procesu uvítat. Chceme-li rychlejší a efektivnější proces, je třeba, aby k tomu přispěly všechny subjekty řízení (o vnějších faktorech nemluvě).

Tato stať je však věnována příspěvku ze strany účastníků. Sami mohou docílit toho, aby se popsaná ustanovení donucovací a sankční povahy nemusela vůbec použít. K tomu stačí, budou-li aktivně plnit své procesní role. Žalobce útočí, žalovaný se brání, oba jsou k tomu vybaveni procesními prostředky. Tomuto přístupu k soudnímu řízení jsme za totality odvykli a nevím, zda uplynulých deset let plně stačilo k jeho rehabilitaci.

Poměrně rozšířený názor, že novela je náročná jen na uživatele (účastníky a jejich právní zástupce), nikoli na soudce samé (s poukazem na to, že soudcům žádné lhůty nestanoví), neodpovídá skutečnosti. Novela velmi zvyšuje nároky na soudce: přibývá jim diskreční pravomoci v otázce, kdy a který z prostředků koncentrace použít, kdy a kterou výjimku z opožděných tvrzení a důkazních návrhů připustit či nepřipustit, přibývá jim povinnosti v souvislosti s řádným a velmi konkrétním poučováním účastníků. Pro soudce bude neméně než pro účastníky a jejich advokáty obtížné novelu zvládnout a zavést do praxe.

Ať se nám to zamlouvá nebo spíše nezamlouvá, je novela občanského soudního řádu jakousi přípravou na rekodifikaci civilního procesu. Důvodová zpráva prohlašuje za cíl novely jednak „připravit půdu pro rekodifikaci, ...jednak prověřit praxi procesní instituty...“. Takové prověření jistě přinese i poznatky, které teď, ještě před startem, není nikdo schopen předvídat. Na dva obecnější problémy chci však upozornit:

1. Posilování projednací zásady, zavádění prvků koncentrace řízení a větší procesní odpovědnost stran sporu je zřejmým a správným trendem. Může se však týkat právě jen sporného řízení. Přitom řízení nesporné povahy přibývá a nelze předpokládat, že by tomu v budoucnu mohlo být jinak. Provizorní řešení, které z původně jednotného procesu vytváří za pomoci kritéria „§ 120 odst. 2“ procesy dva, je nadále neúnosné, i kdyby to bylo pouze pro jeho komplikovanost a nepřehlednost. Podle mého názoru bude třeba v rekodifikaci především řešit oddělení sporného a nesporného procesu.

2. Druhým problémem je právní zastupování účastníků a právní pomoc v řízení. Tento problém v sobě zahrnuje vlastně dvě otázky, které v souvislosti s novelou nabývají na naléhavosti:

Je to jednak otázka, zda větší složitost a odborná náročnost novelizovaného civilního řízení vyžaduje (a pokud ano, pak v jakém rozsahu) povinné zastoupení advoká-

tem. V tomto směru novela na dosavadním stavu nic nemění a řeší věc zdůrazněním konkrétní poučovací povinnosti soudu. Často tak, že nedostatek konkrétního poučení účastníka způsobí, že předvídaný následek nenastane. (Např. jednou z výjimek ze zákazu novot v odvolacím řízení je to, že odvolatel nebyl o povinnosti uvést všechny rozhodující skutečnosti a důkazy již v první instanci řádně poučen – § 205a odst. 1 písm. d./.) Obávám se, že takové řešení není trvale udržitelné a že „poučovací povinnost soudu“ bude i nadále zdrojem problémů v justici, protože se vlastně mění v tzv. manudukční povinnost, jestliže je soud povinen neustále účastníka poučovat o každém kroku, který má v řízení učinit a zároveň vždy protokolovat to, že poučení bylo dáno.

Za druhé je to v této souvislosti otázka práva na právní pomoc jako ústavně zaručeného práva a promítnutí sociálních kritérií do tzv. práva chudých. Obě otázky by měly být pro budoucnost řešeny v souvislosti, komplexně a pokud možno ještě před novou kodifikací civilního procesního práva.